

ДЕЈСТВА НА КОМУНИКАЦИЈИ КРУШЕВАЦ - СТАЛАЋ И НА ПОДРУЧЈУ ЖУПЕ

Штаб 2. пролетерске дивизије 24. септембра 1944. године обавестио је бригаде да непријатељ у извлачењу снага из Грчке користи комуникацију Сталаћ - Крушевац - Трстеник - Краљево.

Да би се ослободила долина Западне Мораве и ликвидирали непријатељеви гарнизони у Крушевцу, Трстенику и Врњачкој Бањи, било је потребно онемогућити непријатељу коришћење комуникација у долини Западне Мораве. С тим циљем је штаб 2. пролетерске дивизије 24. септембра издао наређење 3. српској бригади да (без једног батаљона) ноћу између 24. и 25. септембра поруши и да за дуже време онеспособи железничку пругу и друм Крушевац - Сталаћ, а с једном четом да врши демонстративан напад на непријатељев гарнизон у Крушевцу. Бригади је наређено да рушење на путу и на железничкој прузи почне када падне мрак и да их руши преко целе ноћи обезбеђујући се од могуће интервенције непријатеља. (175)

У међувремену је око 3.000 четника напало новоформирану 6. српску бригаду. Четници су успели да је потисну на положај Мурина - к. 344 - к. 274 - к. 261 - к. 322. Пошто су заузели Александровац четници су намеравали да овладају грбеном Копаоника да би тамо створили базу за напад на слободну територију Жупе и Расине.

Да би зауставио, разбио и уништио непријатеља на подручју Александровца, штаб 2. дивизије је у противнапад увео 6. српску и 4. пролетерску бригаду, док је 3. српску бригаду (без једног батаљона који је ојачао 4. пролетерску бригаду) ангажовао у рејону села Доњег и Горњег Степоша, Трмчара, Малог Шиљеговца и Каоника да држањем положаја ових села затвара правце који воде од Крушевца.

Противнапад је успео. Јединице 4. пролетерске и 6. српске бригаде су повратиле Александровац одбацивши четнике на линију Парлог - Кључ и у правцу села Витановца. Штаб 2. пролетерске дивизије је 26 септембра 1944. године наредио 3. српској бригади да нападне непријатеља на положају Косапинац (к. 253).

Штаб 2. дивизије је очекивао да ће четници покушати продор и на десну обалу Расине, према Јастрепцу, па је одлучио

да их иредухитри. Ради тога је наредио да 27. септембра у 20,00 часова 3. српска бригада главним снагама нападна четнике правцем село Мешево - село Дољани - село Себечевац, на положајима Горњи и Доњи Степош - Шавране, а помоћним снагама с правца село Жабаре - село Парлог и да спречава продор непријатеља у правцу Јастрепца. (176)

Већ сутрадан 2. октобра, из долине Западне Мораве око 5.000 четника и припадника Српске државне страже, које је подржавало 15 немачких тенкова, извршило је напад на положаје 3. и 6. српске бригаде. непријатељ је нападао из два правца: од села Мешева преко Дољана и Себечевца и од села Голубовца преко Парлога и Жабара. Са положаја на линији Парлог - Себечевац 3. и 6. бригада одбиле су напад непријатеља. При том је 3. бригада нанела непријатељу губитке од 6 погинулих, 10 рањених, а уништила је и два тенка. Међутим, напад на положај Горњи Степош - Мешево изведен је много јачим снагама и уз помоћ већег броја тенкова који су пристигли из Крушевца. Противтенковски вод бригаде, под командом заменика командира Пратеће чете Живка Томића, сачекао је да непријатељеви тенкови приђу на 200 метара. У почетку су прецизном ватром два тенка онеспособљена. Непријатељ је поновио напад тенковима. Малобројна оруђа противтенковског вода нису могла потпуно зауставити тенкове. Зато су два батаљона, која су бранила ове положаје, приморана да се повуку према положајима 6. бригаде. У овој борби бригада је имала једног рањеног борца.

После ових борби 3. српска бригада је организовала одбрану на линији село Трмчаре - село Наупаре - село Буковица са основним задатком да затвара правац од Крушевца. (176)

Уочавајући опасност од дејства Групе армије "Е" с југа Балканског полуострва долином Јужне Мораве ка Београду и Подунављу, Врховни командант НОВ и ПОЈ је наредио 6. октобра команданту Главног штаба НОВ и ПО Србије да 13. корпус ослободи Ниш како би тај важан комуникацијски чвор у долини Јужне Мораве што пре био у рукама НОВЈ. Са делегацијом нове Отечествено-фронтовске бугарске владе је на њену молбу постигнут споразум и утврђен план садејства јединица бугарске 2. армије и НОВЈ у операцијама на нишком правцу. Планом за извођење нишке операције предвиђено је да се

пресецањем Јужноморавског правца изолује немачка групација на простору Лесковац - Ниш, затим дејством јединица НОВЈ са југа, запада и севера, совјетских јединица са севера и бугарске 2. армије са истока униште непријатељеве снаге у рејону Ниша. (180/181)

Једанаестог октобра 1944. године штаб 2. пролетерске дивизије обавестио је јединице да је операција за ослобођење Ниша успорена, јер се закаснило са концентрацијом снага за непосредан напад. То је била последица неизвршења задатка бугарске 2. армије. Због тога је штаб 3. украјинског фронта Црвене армије интервенисао код бугарске 2. армије. У овој ситуацији штаб 3. српске бригаде затражио је одобрење од штаба 2. пролетерске дивизије да се бригада не повлачи са комуникација Огалаћ - Житковац, јер се рушење и минирање комуникација према њиховој процени могло обавити и по дану. (182/183)

Тринаестог октобра је штаб бригаде обавештен да ће у њен рејон стићи једна бригада 24. дивизије НОВЈ. Ради тога је наређено да се 3. српска бригада пребаци у рејон села Ломнице и села Буковице и да у овом рејону ухвати тактичку везу са јединицама Црвене армије. (183/184)

У ноћи зимеђу 13. и 14. октобра 3. српска бригада је извршила премештање јединица и 14. октобра заузела простор село Мали Шиљеговац - село Кобиље - село Пасјак - Сталаћ - село Текије. Тада су добијени подаци да се у ширем рејону Крушевца налази око 5.000 немачких војника, четника Расинско-топличке групе корпуса, припадника Српске државне страже и белогардијског Руског заштитног корпуса. (184)

У њаквој ситуацији је штаб 2. пролетерске дивизије хитно наредио 3. српској бригади да утврди тачно стање код непријатеља у Крушевцу и да у случају брзог продора јединица Црвене армије у Крушевац упути један батаљон да успостави и одржава ред у граду, а остале јединице да размести у рејону села Пепељевца, села Мачковца и села Глободера.

Четрнаестог октобра 1944. године око подне, док је четнички командант Топличко-расинске групе корпуса говорио насилно прикупљеном становништву у граду, јединице 64. стрељачког корпуса Црвене армије и 2. батаљон 3. српске бригаде НОВЈ у незадрживом јуритну ушли су у Крушевац. Кратак и слаб отпор непријатеља брзо је разбијен. Том приликом су ногинула два борца 3. бригаде и 18 бораца Црвене армије.

Увиђајући да не могу одбранити Крушевац, Немци су се повукли у правцу Краљева, док су четници, спасавајући главе паничним бекством, истовремено повукли левом и десном обалом Западне Мораве у правцу села Брезовице. Трећи батаљон је известио штаб бригаде да су Немци при повлачењу срушили мост на Морави код Сталаћа.

После ослобођења Крушевца 3. српска бригада је, заједно са осталим јединицама 2. пролетерске дивизије, оријентисана долином Западне Мораве са задатком да у садејству са 64. стрељачким корпусом Црвене армије ослободи Краљево. Већ 16. октобра 1944. године јединице 2. пролетерске дивизије наступајући у више колона обема обалама Западне Мораве заједно са јединицама 64. стрељачког корпуса Црвене армије ослободиле су Трстеник. Немачке и четничке снаге су се повукле ка Врњачкој Бањи и Краљеву. Трећа српска бригада је тога дана разоружала око 120 четника и запленила 7 пушкомитраљезам 80 пушака и 17 кола разног ратног материјала. (185)